

ETIČNOST I SOCIJALNOST NA KUŠNJI

Stjepan Baloban

Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997.

Stjepan Baloban, profesor socijalnog nauka Crkve na Katoličkom bogoslovnom fakultetu i pročelnik Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve, jedna je od rijetkih osoba u Hrvatskoj koje mogu uistinu kompetentno govoriti o tom području katoličke moralne teologije. Za *socijalni nauk Crkve* (dalje: SNC) u našem se društvu javio osobit interes nakon svima dobro znane božićne poslanice novoga zagrebačkog nadbiskupa Josipa Bozanića u kojoj je bio spomenut termin "grijeih struktura". Termin je uzet iz rječnika socijalnih dokumenata Crkve i nosi određeno značenje u stručnom jeziku SNC. No, umjesto da se javnost zainteresira za proučavanje SNC i otkrivanje vrijednosti koje on nudi, čini se da je zanimaju tek površno, kao za sredstvo dodatne argumentacije već zauzetih vlastitih stavova i ostvarivanja već postavljenih ciljeva.

Knjiga Stjepana Balobana *Etičnost i socijalnost na kušnji* vrijedno je štivo jer SNC približava svakome tko je za taj nauk iskreno zainteresiran. Uvodi ga u opažanje i promišljanje konkretne društvene stvarnosti u duhu SNC, te u istom duhu nudi smjernice za rješavanje problema zahvaćajući ih u samom korijenu i ostavljajući prostor realizacije slobode i kreativnosti svakog pojedinca u izboru konkretnog rješenja.

Sama se knjiga sastoji od niza članaka koje je autor objavljivao u razdoblju između 1990. i 1997. godine. Članci su nastajali na izazov određenih društvenih gibanja i potreba toga razdoblja, a pisani su za različite časopise. Tako knjiga, s jedne strane, progovara o konkretnim povijesnim prilikama, što joj je svojevrsna prednost. S druge se pak strane nailazi na ponavljanja koja se nisu mogla izbjeći jer su, osim manjih zahvata, tekstovi ostali vjerni izvornom obliku. Spomenuta ponavljanja ne smetaju tekstu u njegovoj cjelovitosti, zapravo može se reći da više pomažu čitatelju u utvrđivanju i povezivanju "gradiva".

Iako se radi o nizu članaka koji su nastajali u različitim zgodama, može se reći da ovako

sakupljeni u knjigu tvore cjelinu. Objedinjuje ih nakana autora koju i on sam ističe u predgovoru knjige, a uočljiva je u svim člancima: *potmoći kršćaninu vjerniku laiku u njegovom društvenom životu*. Taj je, naime, život nakon povijesnog preokreta 1990. u Hrvatskoj uvelike promijenjen i u njemu se kršćanin odjednom našao pred mnogobrojnim novim pitanjima i problemima, i u odnosu na javni život (gospodarstvo, politika, općenito društveni život) i u odnosu na vjerski život.

Autor jasno uočava da javnost očekuje gotova rješenja i konkretne recepte. To očekuju i vjernici laici – kršćani koji u javnome životu žele prakticirati svoju vjeru, a puno puta "sternju" pod teretom konkretnih problema i poteškoća. No, unatoč takvim očekivanjima, autor drži da ono što je našem društvu i vremenu potrebno nisu gotova rješenja i konkretni recepti Crkve, nego društveni, kulturni i politički angažman kršćana utemeljen u SNC. Za to je, pak, potrebno dobro poznavanje svoje vjere i SNC. No, kod nas se osjeća nedostatak cjelovitog poznavanja SNC, uzrokovan povijesnom izolacijom Crkve u javnome životu (1945.-1990.). Ona je prekinula 45-godišnju tradiciju zanimanja za socijalnu problematiku i, općenito, socijalnu misao u Crkvi u Hrvata. Taj je nedostatak neophodno nadoknaditi, ali ga je nemoguće nadoknaditi preko noći kako bi to mnogi željeli. Uvidajući rascjep između potreba i mogućnosti, autor se odlučuje za nestrpljivoj javnosti neprivilačan, ali – ako se konkretni socijalni problemi i poteškoće žele uistinu temeljito riješiti – jedini način: *započeti dugotrajni proces približavanja i upoznavanja ljudi sa SNC*.

Adresati svih ovih članaka prvenstveno su vjernici laici kojima je poznavanje SNC zapravo i kršćanska dužnost. Autor u svojim člancima pokušava s etičkog gledišta dotaknuti aktualnu društvenu problematiku oslanjajući se osobito na SNC. Na taj im način otkriva kako u SNC mogu naći "inspiraciju i konkretne smjernice za svoje javno djelovanje" i tako ga usvojiti kao "model u načinu razmišljanja i tematiziranja problematike". No, članci su otvoreni i "svim ljudima dobre volje" koji će se moći, također, nadahnjivati na pojedinim točkama SNC "budući da društveni nauk Crkve u svojim usmjerenjima i temeljnim odrednicama nudi humani pristup čovjeku i društvu".

Gospodarsko područje je jedno od najvažnijih područja kojim se, velikim dijelom,

bavi SNC. Autor, s jedne strane svjestan važnosti pitanja gospodarske obnove za mladu hrvatsku državu, želi naglasiti važnost etičkog elementa za ispravan i pravedan gospodarski razvoj. S druge, pak, strane je svjestan i poteškoća na koje čovjek nailazi na području etike i gospodarstva. Među gospodarstvenicima, naime, vlada nepoznavanje etičkih zakona, a među etičarima nepoznavanje zakona koji vladaju u gospodarstvu. Trebat će uložiti obostrani napor da se te poteškoće svladaju, ali pri tom se ne bi smjelo ostati samo na teoretskoj razini upoznavanja, treba pokušati ući u konkretnu realizaciju etičkih zakona u gospodarstvu.

U posljednje je vrijeme, doduše, uočljivo zanimanje za etiku u gospodarstvu, posebno na Zapadu, no upitno je da li je ono rezultat stvarne čovjekove promjene ili znak prolazne mode. Autor smatra da će na to odgovoriti budućnost. Ipak, navodi neke društveno-političke čimbenike koji su pridonijeli porastu zanimanja za etiku u gospodarstvu, napominjući da će se tek nakon određenog vremena moći provesti temeljitije analize.

U okviru gospodarskog područja jedan se članak dotiče i etičkih problema *pretvorbe i privatizacije*, prethodno obrađujući pitanje vlasništva. Problem raspolaganja privatnim vlasništvom bio je u povijesti često uzrokom velikih nevolja i pobuna. Crkva u svojem socijalnom učenju upozorava da privatno vlasništvo, uz individualnu, ima i svoju društvenu dimenziju, te da postoji pravo na privatno vlasništvo koje je ograničeno općom namjenom dobara. U tom bi kontekstu trebalo razmišljati o pitanju denacionalizacije vlasništva. Interesantno je da autor, između ostaloga, podcrtava važnost ispravne socijalne politike i to "ne samo iz etičkih razloga nego i zbog toga što o toj politici ovisi uspješnost cjelokupnog procesa" transformacije vlasništva i privatizacije.

Autor progovara i o neetičkim ponašanjima u gospodarstvu. Ističe da se ne može svako neetičko ponašanje staviti pod kaznenu sankciju i proziva pravim imenom čitav niz nemoralnih ponašanja mimo zakona. K tomu upozorava i na štete uzrokovane takvim ponašanjima. Naime, uza štete materijalne prirode, postoje i one mnogo opasnije kao što je razaranje povjerenja među onima koji zajedno rade i među poslovnim partnerima. No, autor se tu ne zaustavlja nego nudi i pažnje vrijedne

smjernice, kako za mijenjanje sklonosti prema nemoralnom poslovanju i privrednom kriminalu, tako i za konkretno ostvarivanje etičkih ponašanja u gospodarstvu.

U knjizi nailazimo i na članak o *zauzimanju Crkve u Hrvata za konkretnog čovjeka u ratu*. U njemu se, između ostaloga, izlaže i suvremeni stav Katoličke crkve o miru i ratu, u što je – na žalost – i danas vrlo aktualno i korisno biti upućen. Uz to je članak i vrijedan kao svjedočanstvo o aktivnostima Crkve u nedavnom ratu u Hrvatskoj. Lijepo se daje iščitati kako Crkva ni u ratnim okolnostima nije zanemarila svoj socijalni angažman u praktičnom obliku, od samoga njezina početka i iz kojeg se iznjedrilo njegov teoretski vid u liku socijalnog nauka Crkve.

Socijalna problematika je posebno istaknuta u knjizi u više navrata. Autor uočava da ona zauzima sve značajnije mjesto u svijetu te da je suvremeni čovjek na nju posebno osjetljiv. U Hrvatskoj ona "postaje jednom od najvažnijih tema", no i "konkurentska tema kojom, posebno političke stranke, žele zadobiti naklonost ljudi". Crkva se, pak, kako nas upućuje autor, socijalnom politikom ne bavi zato da bi se "svidjela" današnjem čovjeku ili da bi ga "privukla" u svoje redove. "Socijalni vid je – naime – sastavni dio njezina poslanja" jer je "u središtu zanimanja Crkve uvijek čovjek i to čovjek sa svojim konkretnim radostima i nadama, žalostima i tjeskobama kako je to znakovito izrekao II. vatikanski sabor". Tako "stavljajući naglasak na socijalnu problematiku, Crkva ne želi steći neke privilegije ili nametnuti svoju koncepciju. Jedini joj je cilj briga i odgovornost za čovjeka, konkretnog čovjeka", a socijalno djelovanje njezinih članova proizlazi iz vjere u Onoga koji joj je to poslanje povjerio. U tome se ujedno Crkva i razlikuje od svih drugih društvenih čimbenika koji se brinu za čovjeka. Autor, nadalje, dotiče i važnija pitanja socijalne problematike upućujući čitatelja u njezinu važnost iz perspektive Crkve, tj. kako je iznesena u Katekizmu Katoličke Crkve.

Pod naslovom *Pitanje demokracije u socijalnim dokumentima Crkve* autor prikazuje razvoj odnosa Crkve i demokracije kako se pokazuje u socijalnim dokumentima Crkve. Povijest tog odnosa počinje još u 19. stoljeću kroz nerazumijevanja i sukobe sve do Ivana Pavla II., s kojim se događa potpuni susret Crkve i demokracije. Crkva demokraciju priznaje i

potvrđuje kao povlašteni oblik vladavine te izražava želju da se takav proces širi i učvršćuje. No, ipak, upućuje i neke kritičke opaske prema nekim oblicima demokracije, zalažući se za "pravu demokraciju" koja se temelji na bitnim vrednotama ukorijenjenima u evanđelju. Te vrednote, naime, nisu isključiva baština vjernika, nego su ponudene čitavom čovječanstvu. Shvaćanje vrednota i odnos prema njima izuzetno su važni u demokraciji. Tu je zanimljivo istaknuti da autor uočava "pitanje odnosa prema istini u demokraciji" kao "temeljni problem koji će dominirati u novoj epohi odnosa kršćanstva i demokracije, Crkve i demokracije".

Autor se i izravno pozabavio pitanjem *vjernika laika* i njihovom ulogom u Crkvi i u svijetu. Ovaj će dio knjige biti posebno zanimljiv samim vjernicima laicima. Ukazuje se na neka važnija događanja za život vjernika laika u Crkvi u Hrvata u posljednja tri desetljeća. Izgleda da su laici bili svojevremeno mnogo aktivniji nego danas kada uživaju neusporedivo veću slobodu djelovanja. No, ugodno iznenaduje i ohrabruje to što se ipak ima od čega početi i na čemu graditi. Nadalje, autor ističe prijelomnu 1990. godinu. Uočava kako se vjernik laik našao u novim problemima i traženjima odgovora na pitanja o svom aktivnom djelovanju – i unutar crkvene zajednice i u svijetu. Stoga mu pokušava pomoći, s jedne strane u određivanju i razumijevanju njegova položaja u Crkvi kroz članak o odnosima laika i klerika. S druge, pak, strane, u članku "Vjernik laik i politika", pomaže mu da to isto učini s obzirom na svoj položaj i djelatnost u svijetu.

Pri kraju se izjedruje tema *zajedništva* kao, moglo bi se reći, zaglavna tema knjige. Iako je ta tema indirektno prisutna i u ostalim člancima knjige, ovdje je direktno problematizirana. Autor na osnovi II. vatikanskog koncila i njemu karakterističnog poimanja Crkve kao zajedništva, progovara o duhovnim pokretima u Crkvi u postkoncilsko vrijeme s posebnim osvrtom na našu situaciju. Potom vrednuje duhovne pokrete u kršćanskoj zajednici i potiče na daljnja razmišljanja o autentičnoj kršćanskoj zajednici, koja bi trebala ostvarivati zajedništvo u različitosti, i to na principu jedinstva koji je Duh Sveti. Naime, samo se u kontekstu Crkve shvaćene kao *zajedništvo* može razumjeti misija i odgovornost laika u svijetu. Autor, nadalje, ističe kako se za duhovne pokrete

"općenito može reći da im je glavni cilj da kršćani sve jače i svjesnije žive svoju vjeru u konkretnosti svojega života". Pri kraju autor diskretno skreće pažnju na *laička udruženja* kao konkretnu formu u kojoj bi laici mogli živjeti svoj laički angažman, svoje specifično poslanje unutar poslanja Crkve.

O *očuvanju okoliša* kao "zajedničkom dobru" za koje su odgovorni svi ljudi, progovara se na samom kraju. Ustvrdivši ozbiljnost trenutne situacije u svijetu, autor izdvaja jedno od ključnih pitanja: "Kako moći i htjeti uložiti sebe i svoje snage u svijet koji je pun nepravdi i opasnosti?" Pri tom jasno ističe da se kršćanin "ne može odlučiti za bijeg od svijeta, jer ne može bježati od odgovornosti. To bi bila izdaja njegova poziva." Autor i tu skreće pažnju na uzroke, ovaj put ekoloških problema. Nudi razloge za angažman, te podastire temeljna načela etički odgovornog postupanja prema okolišu. I tu je autor čitateljstvo poslužio djelom bogate riznice socijalnog nauka Crkve.

Naime, kroz sve članke čitatelj biva indirektno upoznat sa čitavim nizom načela SNC i uveden u način promišljanja stvarnosti i vlastitog djelovanja u duhu SNC, i to ne nekim sistematskim teoretskim uputama o SNC - njegovoj metodi i načelima, već samim promišljanjem nekih važnijih aktualnih pitanja društvene stvarnosti.

Što to znači *uočavati, promišljati i djelovati u duhu SNC, inspirirati se SNC u svojim društvenim aktivnostima u kojima su zapravo – kako nam to autor jasno pojašnjava – i naša etičnost i naša socijalnost svakodnevno na kušnji?* U ovoj se knjizi može dohvatiti odgovor na to pitanje. K tomu ona, usput, nudi i mnogo korisnih i interesantnih podataka: o samom SNC, o nekim važnijim podacima iz života Crkve u Hrvata, o sadržaju nekih naoko razumljivih, a ipak često krivo shvaćenih i upotrebljavanih pojmova (npr. Crkva, SNC, etika, politika, demokracija, odgovornost i suodgovornost, privatno vlasništvo, opće dobro), o dodatnoj literaturi za produbljivanje pojedinih pitanja. I sve to pisano jednim stilom, danas tako dobrodošlim kojega bi, možda, najbolje okarakterizirali kao *profinjeni i trijezni optimizam*.

Može se reći da je ova knjiga uistinu ono što je autor želio da bude: pomoć u samostalnom promišljanju društvene stvarnosti i odgovornom angažmanu u njoj. Jer, ne nudi gotova rješenja nego diskretno i nenametljivo nudi

novu ljestvicu vrednota koja se u ovo naše vrijeme sve jasnije nameće vlastitom unutarnjom snagom. Važnost, pak, odluke da se svi ozbiljno pozabavimo etičnošću i na individualnoj i na grupnoj razini, možda najbolje ističe sam autor tvrdnjom da: “katastrofalne posljedice neetičkih ponašanja na raznim područjima života, koje krajem ovog stoljeća doživljavaju svoju kulminaciju, tjeraju čovjeka na razmišljanje o nužnosti etičkog ponašanja za preživljavanje čovjeka na ovoj zemlji”.

Na kraju je još potrebno istaknuti da, iako je knjiga tiskana 1997. godine, njezina aktualnost nije dovedena u pitanje. Ona je nesumnjivo još uvijek pažnje vrijedan doprinos u, kod nas i dalje oskudnoj, ponudi kvalitetnijeg štiva s područja socijalnog učenja Crkve.

Željka Bišćan

SOCIJALNA DRŽAVA

Slobodno poduzetništvo i državna skrb

Đuro Njavro

Panliber, Osijek – Zagreb – Split, 1998.

Knjiga Đure Njavre podijeljena je u četiri poglavlja. Prvo poglavlje (17 stranica) nosi naslov *Gospodarstvo u crkvenom socijalnom nauku*. Autor, bez ozbiljnije teorijske utemeljenosti i analize širih povijesnih okvira, uvodno raspravlja o Katoličkoj crkvi i gospodarstvu. To je uvod u tekst koji autor naziva *Papinske poslanice*. Ukratko se izlažu okolnosti nastanka, glavne poruke i sažeci poslanica *Rerum novarum*, *Quadragesimo anno*, *Mater et Magistra*, *Pacem in terris* i *Laborem exercens*. Autor poslanicu *Rerum novarum* prevodi kao “Novosti”, premda se kod nas uvriježio prijevod “Nove stvari”. Raspravljajući o navedenim poslanicama autor neće zadovoljiti znatiželju obrazovanijeg čitatelja, jer ne navodi gdje se mogu naći prijevodi ovih poslanica, tim više jer bi time trebao dokumentirati i svoje citate.

Autor ne navodi razloge odabira ovih poslanica. Zašto tu nema poslanice *Centesimus*

annus? Po važnosti i tematici kojom se bavi sigurno je nezaobilazna poslanica. Autor ju čak i ne spominje.

Autor ima nekoliko unaprijed zadanih teza, kao na primjer o dvadesetom stoljeću kao kraju socijalističkog gospodarstva. Uglavnom, njemu izmiče glavna tema odnosa gospodarstva i socijalnog nauka Katoličke crkve.

U drugom poglavlju, najkraćem u cijeloj knjizi (jedva devet stranica) *Socijalna država i tržišno gospodarstvo*, autor raspravlja o pojmu socijalne države, značajkama socijalne države i tiplologiji socijalne države. Za njega je socijalna država “... ona država koja u uvjetima privatnog tržišnog gospodarstva preuzima odgovornost za uklanjanje uzroka i ublažavanje posljedica siromaštva, životne ugroženosti i nesigurnosti te uspostavu određenih, dogovorenih standarda usluga svim svojim građanima” (29). Raspravljajući o pojmu socijalne države autor se ne bavi vremenom njenog nastanka niti se poziva u ovoj temi na neku literaturu.

Autor izlaže svoju tezu na sljedeći način: “Novi pristup u socijalnoj politici više ne polazi od socijalnog pitanja kao odnosa društvenih klasa i slojeva, nego od pojedinca i obitelji, bez obzira na njihov socijalni status ili uzroke njihovih problema” (29). Ova teza se provlači i kroz druge tekstove u knjizi i proturječi nalazima G. Esping-Andersena (1990.) objavljenima u već klasičnoj knjizi o socijalnoj državi *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge: Polity Press. Naime, Esping-Andersen socijalne probleme stavlja u srž političkih ideja i sukoba oko razvoja socijalne države. Političke stranke koje zastupaju radništvo glavna su intervenirajuća varijabla u razvoju socijalnih režima. Nadalje, sam pojam socijalna država (*welfare state*) u tradiciji britanskog liberalizma nastao je iz političkih razloga kako bi se doprinijelo rješavanju nagomilanih socijalnih problema i pokazala nadmoć nad boljševizmom i fašizmom. U tradiciji ovakvih političkih previranja povezanih s važnim socijalnim pitanjima nastale su i Bismarckove socijalne reforme koje su bitno obilježile tip socijalnih država u europskim kontinentalnim zemljama.

Njavro konstatira da je socijalna država općenito u krizi. Međutim, čitatelj neće moći dokučiti uzroke i razmjere te krize.

Raspravljajući o značajkama socijalne države, autor nas informira o rastu socijalnih troškova u europskim zemljama. Međutim, ne